

Віктор ХУДНЯК,

*аспірант кафедри археології, спеціальних історичних
і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ ДО ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ ПЕРШОГО ТА ДРУГОГО СКЛИКАННЯ У НАУКОВОМУ ОСМИСЛЕННІ АНАТОЛІЯ ГЛУШКОВЕЦЬКОГО

У статті висвітлюється внесок українського історика Анатолія Глушковецького у дослідження організації та проведення виборів до Державної Думи Російської імперії першого та другого скликання у Подільській губернії.

Ключові слова: *Анатолій Глушковецький, вибори, Державна Дума, депутат, губернатор, Подільська губернія, монографія, стаття.*

Системний аналіз виборів до імперської Державної Думи в рамках конкретного адміністративного регіону – Подільської губернії тривалий період здійснює сучасний український історик – Анатолій Глушковецький. Особливий акцент в його наукових розвідках приділяється організації та проведення виборів до I та II Думи. Зважаючи на це його науковий доробок та внесок у вивчення зазначеної тематики потребує історіографічного аналізу.

Автор прагне на основі аналізу наукових праць сучасного українського історика Анатолія Глушковецького дослідити його внесок у вивчення процесу організації та проведення виборів до I та II Державної Думи Російської імперії, як важливого елементу суспільно-політичного життя Наддніпрянської України на початку XX ст., зафіксувати масштабність та глибину наукового дослідження, вивчити можливість/необхідність його розширення, продовження або переосмислення.

Беззаперечним фактом для сучасного наукового українсько-го співтовариства є твердження, що на сьогодні А.Л. Глушковецький є одним із провідних фахівців з організації та проведення виборів депутатів Державної Думи Російської імперії.

У 2008 році історик захистив дисертацію на тему: «Вибори до Державних Дум і становлення парламентаризму в Російській імперії у 1906-1907 роках (на матеріалах Подільської губернії)» [1]. Вказана історична студія лягла в основу написання автором монографії «Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії» [2], яка побачила світ в 2010 році. У третьому розділі монографії А.Л. Глушковецький детально розглянув організацію та проведення думських виборів в розрізі конкретного регіону – Подільської губернії.

Вказана робота, на думку автора, має фундаментальний та характер, оскільки дала український історичний науці непересічний (і наразі поки не повторений) приклад глибокого комплексного наукового дослідження взаємовпливу та взаємозалежності громадсько-політичної боротьби, ходу виборчого процесу, аналізу депутатського складу та характеру його діяльності в усіх чотирьох складах Державної Думи Російської імперії на прикладі одного окремого історичного регіону – Подільської губернії.

Набувши за попередні роки наукової діяльності значного професійного та наукового досвіту та використавши комплексний методологічний підхід до джерельної бази А.Л. Глушковецький в аналізованій монографії зумів створити без перебільшення видатну роботу із теми дослідження діяльності та складу депутатів Державної Думи російської імперії, яка наразі є концептуальною для української історичної науки з дослідження виборів до Державної Думи та є основою для подальших наукових пошуків із цієї проблематики.

Наукова робота А.Л. Глушковецького як загалом, так і в частині дослідження організації та проведення виборів до I та II Державної Думи Російської імперії від Подільської губернії (1906–1917 рр.) має логічну та цілісну структуру.

У вступі до монографії автор вже чітко фіксує об'єкт наукових студій всієї роботи – суспільно-політичне життя в Подільській губернії під час виборів до Державної Думи Російської імперії усіх чотирьох скликань, особливості виборчих процесів у краї, напрями, форми і методи діяльності місцевої влади щодо організації виборів у Подільській губернії, передвиборна боротьба в краї та діяльність подільських депутатів у Державних Думах російської імперії початку XX ст. [2, с. 5].

Окремої уваги в роботі А.Л. Глушковецького заслуговує використана джерельна база дослідження. Основу дослідження становлять писемні джерела, документальні та оповідні, які поділені на п'ять груп: 1) законодавчі акти, 2) ділові документи, 3) статистично-довідкові матеріали, 4) періодика, 5) документи особового походження. У цілому використано матеріали 42 фондів із 5 архівів України та Росії [2, с. 22-24].

Дослідник наголошує, що перша виборча кампанія до Державної Думи стала серйозним випробуванням для місцевої влади, яка була змушена оперативно адаптуватися до динамічних законодавчих змін в умовах революційного підйому. Зокрема, 6 вересня 1905 р. Подільська губернська адміністрація за власної ініціативи розробила уніфікований механізм роз'яснення селянам змісту Маніфесту від 6 серпня. Такі превентивні дії місцевого керівництва дозволили дещо знизити рівень суспільної недовіри та нівелювати результати революційної пропаганди. Водночас навіть адміністративні кола усвідомлювали суттєві недоліки виборчого законодавства та обмеженість повноважень майбутньої «Булігінської» думи.

Автор встановив, що подільський губернатор О. Ейлер своїм циркуляром 24 вересня 1905 р. доручив повітовим предводителям дворянства здійснити підготовку списків виборців до 10 жовтня 1905 р., а до 5 грудня мали вже мали відбутись виборчі з'їзди повітових землевласників і міських виборців, обрання депутатів планувалось провести не пізніше 15 грудня [2, с. 84].

Історик довів, що Маніфест 17 жовтня виявився цілковитою несподіванкою для губернського керівництва. Це змусило губер-

натора адаптувати подальші розпорядження до нових реалій. Подальше впровадження виборчого закону від 11 грудня поглибило розгубленість повітових чиновників, зокрема щодо механізму проведення передвиборчих зборів без попереднього дозволу. Через це у секретному циркулярі від 4 лютого 1906 р. адміністрація роз'яснила повітовим справникам, що для проведення зборів достатньо лише повідомити поліцію за 24 години. Таким чином, А.Л. Глушковецький спростовує тезу С.М. Сідельнікова про тотальну заборону зібрань місцевою владою та нівелювання агітації на Поділлі [2, с. 88].

Автор монографії зазначає, що зусилля центральної та місцевої влади були спрямовані на стабілізацію суспільних настроїв і залучення населення до виборчого процесу. Використовуючи метод «батога та пряника», адміністрації вдалося досягти цієї мети. Для координації процесу було створено ієрархічну мережу комісій: у кожному повіті діяли комісії, підпорядковані Подільській губернській виборчій комісії. До їх складу входили представники місцевої еліти: предводителі дворянства, члени окружних судів, мирові посередники та міські голови.

Спираючись на ґрунтовну джерельну базу, дослідник детально аналізує суперечності між нормами закону та тогочасними реаліями. Зокрема, виявлено проблеми з логістикою та інфраструктурою: брак приміщень для зборів, неспроможність поліції вчасно доставити всі запрошення, а також відсутність у багатьох виборців належним чином завірених договорів оренди житла. Крім того, зафіксовані численні випадки оскарження рішень повітових комісій. Яскравим прикладом є ситуація в міській курії м-ка Хмільник, де первинну обрання виборщиком Є. Кіціса було скасовано на користь Ф. Новака (прихильника ПСР). Останній отримав більше голосів, проте результати спочатку намагалися поставити під сумнів через зайві цифрові помітки на виборчих записках.

А.Л. Глушковецький аргументовано доводить, що попри певні організаційні недоліки, адміністрація Подільської губернії належним чином виконала свої обов'язки, забезпечивши висо-

ку електоральну активність. Показовим, на думку історика, є те, що на попередніх з'їздах дрібних землевласників явка на Поділлі була найвищою в імперії. За даними російських дослідників, вона становила 45,8%, тоді як уточнені розрахунки автора вказують на ще вищий показник – 54,8% від загальної кількості виборців у списках (для порівняння: у Харківській губернії цей показник склав лише 6,8%). Висока активність спостерігалася і в інших категоріях: явка міських виборців сягнула 54,6%, а великих землевласників – вражаючих 74,7% [2, с. 103].

Окрему увагу в монографії приділено особливостям виборчої кампанії до II Державної Думи. На основі аналізу історичних джерел автор доводить, що попри формальне збереження чинності «закону 11 грудня», фактично уряд П.А. Столипіна ініціював масштабне втручання місцевої влади у виборчий процес. Через низку урядових «роз'яснень» та інструкцій було суттєво обмежено виборчі права. Це призвело до масового виключення зі списків робітників, селян без постійного домоволодіння, а також тих, хто придбав землю через Селянський поземельний банк. Таким чином, значна частина електорату, яка брала участь у виборах до I Думи, була позбавлена права голосу, що безпосередньо вплинуло на результати волевиявлення [2, с. 104-105]. На основі архівних матеріалів автор встановив, що губернатор О. Ейлер видав низку секретних розпоряджень (зокрема від 20 грудня 1906 р.), якими санкціонував пряме втручання правоохоронних органів у виборчий процес. Метою цих дій було недопущення обрання ліворадикальних або «неблагонадійних» кандидатів. Дослідник констатував, що адміністративний ресурс під час виборів до II Думи став визначальним. На відміну від попередньої кампанії, влада діяла більш прямолінійно та демонстративно. До найбільш резонансних порушень А.Л. Глушковецький відносить усунення з виборів ліберала В. Завойка в Гайсині та системне втручання поліції у процедури голосування. Як наслідок, результати виборів на Поділлі були фактично зумовлені адміністративним тиском: більшість депутатських мандатів отримали лояльні до влади кандидати. Попри високу загальну явку, зафіксовано

зниження активності заможних селян та дворянства, які поступово розчаровувалися в інституті парламентаризму в умовах авторитаризму. Водночас автор підкреслює, що попри нетривалий термін роботи I та II Дум, більшість депутатів від Поділля зуміли продемонструвати високий рівень професійної підготовки та політичної зрілості [2, с. 115].

Окрім монографічного дослідження, А.Л. Глушковецький присвятив низку наукових статей поглибленому вивченню окремих аспектів організації та проведення виборів до I та II Державної Думи. Зокрема, у статті «Адміністративний ресурс на виборах до II Державної Думи Російської імперії (на прикладі Подільської губернії)», автор наводить розлогий фактаж щодо безпрецедентного тиску, ініційованого Міністерством внутрішніх справ під керівництвом П.А. Столипіна. Дослідник аргументовано доводить, що метою влади було формування лояльного депутатського корпусу за будь-яку ціну.

Важливим науковим внеском автора є виявлення фактів не лише сліпого виконання незаконних директив центру (МВС, Сенату тощо), а й виявлення надмірної самостійної ініціативи місцевих можновладців – від губернатора до повітових справників. У підсумку автор констатує, що адміністративний ресурс став визначальним фактором результатів виборів на Поділлі. Це проявилось у систематичному тиску на опозицію, штучному обмеженні виборчих прав міського населення єврейської національності, всебічному сприянні провладним кандидатам та масовому позбавленні права голосу осіб, визнаних «неблагонадійними» [3, с. 142-143].

Отже, науковий доробок Анатолія Глушковецького сформував цілісне бачення організації та проведення виборів до I та II Державних Дум у Подільській губернії як складного багаторівневого процесу, зумовленого взаємодією імперського законодавства, місцевої адміністрації та суспільства. Ключовим внеском дослідника є детальна реконструкція інституційних механізмів виборчого процесу на регіональному рівні, включно з діяльністю виборчих комісій, роллю губернаторської влади та специфікою

імплементції виборчого законодавства в умовах революційних трансформацій. Важливим результатом є доведення відносної ефективності організації виборів до I Думи на Поділлі та водночас виявлення системних обмежень і маніпулятивних практик, що суттєво посилювалися під час кампанії до II Думи. Історик переконливо обґрунтував визначальну роль адміністративного ресурсу як інструменту впливу на результати виборів, зокрема через втручання поліції, коригування списків виборців і тиск на опозиційні сили. Його дослідження суттєво уточнює регіональну специфіку виборчих процесів у Російській імперії, спростовуючи спрощені уявлення про їх однорідність. Загалом внесок ученого полягає у запровадженні глибокої регіональної моделі аналізу виборів у Подільській губернії, яка має методологічне значення та створює основу для подальших історичних студій у сфері історії парламентаризму початку XX ст.

Список використаних джерел і літератури:

1. Глушковецький А.Л. Вибори до Державних Дум і становлення парламентаризму в Російській імперії у 1906–1917 рр. (на матеріалах Подільської губернії): дис. ... канд. іст. наук. Чернівці, 2008. 297 с.
2. Глушковецький А.Л. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2010. 400 с.
3. Глушковецький А.Л. Адміністративний ресурс на виборах до II Державної Думи Російської імперії (на прикладі Подільської губернії). Політологічні студії: зб. наук. пр. 2010. Вип. 1. С. 132-145.